वाम् । करोति धर्म्मह्रस्वमस्तातेव सरस्वतीति" गरुड-पुराणेऽपि "यदा खल्वा द्वादशी स्यादपकर्षेभुजेर्भवेत् । प्रातर्मध्याह्निकस्यापि तत्र स्यादपकर्षणमिति" । स्कान्दपुराणे तु "यदा भवेदतीवाल्पा द्वादशी पारणादिने । अवः-काले द्वयं कुर्यात् प्रातर्मध्याह्निकञ्च यदिति" । तत्र पारणा-सम्भवे अद्भिः पारणङ्कुर्यात् तदाह कात्यायनः "सन्ध्या-दिकम्भवेच्चित्रं पारणन्तु निमित्ततः । अद्भिस्तु पार-यित्वाथ नैत्यिकान्ते भुजिर्भवेदिति" देवलोऽपि "सङ्कटे वि-षमे प्राप्ते द्वादश्यां पारयेत्कथम् ? । अद्भिस्तु पारणङ्कुर्या-त्पुनर्भुक्तं न दोषकृदिति" । यदा कदापि द्वादशी नास्ति तदा त्रयोदश्यामपि पारणङ्कुर्यात् तदुक्तं नारदीये "त्रयोदश्यां तु शुक्लायां पारणं पृथिवीकृतम् । शतयज्ञा-धिकं वापि नरः प्राप्नोत्यसंशयमिति" । पारणञ्च नै-वेद्यमिश्रितङ्कुर्यात् तदुक्तं स्कान्दपुराणे "कृत्वा चैवो-पवासन्तु योऽश्नाति द्वादशीदिने । नैवेद्यं तुलसीमिश्रं कृत्याकोटिविनाशनमिति" ।

अस्यामेकादश्यां यान्युपवासप्रतिनिधिरूपाणि एकभ-क्तनक्तायाचितदानानि तेषां प्रतिपद्युक्तन्यायेनोप-वासतिथावेवानुष्ठानं, यानि तु स्वतन्त्राण्येकभक्तनक्ता-दीनि तेषां पूर्व्वोक्तन्यायेन मध्याह्नादिव्यापितिथिपरत्व-प्राप्तौ दशमीविद्धा प्रतिषिध्यते द्वादशीकल्पे "पूर्णाविद्धां-दिनार्द्धेन नन्दां पूर्णामपि त्यजेत् । यदीच्छेदात्मसन्तानं निवसेषु चतुर्ष्वपि । नोपोषितं च नक्तञ्च नैकभक्तमयाचितम् । नन्दायां पूर्णविद्धायां कुर्यादैश्वर्य्यमोहितः । एकादशी कृता यस्या द्वादश्या समुपोषणे । नक्तं चायाचितं नित्य-मेकभक्तं तथाऽनघ ! । नक्तञ्चायाचितं तात ! नैकभक्त-मथाचरेत् । दशमीसहिते दानमनर्थं हरिवासरे" इति दिनार्द्धेन सार्द्धसप्तमुहूर्त्तैरित्यर्थः । एतदेवाभिप्रेत्य "दिक्पञ्च दशनिस्तथेति" उदाहृतम् । तथा "सार्द्धसप्तमुहूर्त्तेस्तु वेधोऽयं बाधते व्रतमिति" एतदूनवेधे तु तिथ्यन्तरव-न्मध्याह्नादिव्याप्तिर्ग्राह्यतव्या" ।

अत्राधिकारिविशेषः हरिभ० आग्नेये "गृहस्थोब्रह्म-चारी वा आहिताग्निर्यतिस्तथा । एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि" । पाद्मोत्तरखण्डे "वर्णानामाश्रमाणाञ्च स्त्रीणाञ्च वरवर्णिनि ! । एकादश्युपवासस्तु कर्त्तव्योनात्र संशयः" । "एतस्मात् कारणाद्विप्र ! एकादश्युपवासकम् । कुर्यान्नरोवा नारी वा पक्षयोरुभयोरपि" विष्णु-धर्म्मोत्तरीयम् "वैष्णवो वाथ शैवोवा कुर्यादेकादशीव्रतम्" । सौरपुराणम् "वैष्णवोवाथ शैवोवा सौरोऽन्येतत् समाचरेत्" । स्कान्दम् । "न शैवोन च सौरोवा नाश्रमी तीर्थसेवकः । योभुङ्क्ते वासरे विष्णोः स्वपापाधिको हि सः । विप्रियं तेन मे गौरि ! कृतं दुष्टेन पापिना । मद्भक्तिबलमाश्रित्य येन भुक्तं हरेर्दिने" । "विधवा या भवेन्नारी भुञ्जीतैकादशीदिने । तस्यास्तु सुकृतं नश्येत् भ्रूणहत्या दिनेदिने" कात्या० । एकादशीं विना रण्डा यतिश्च सुमहातपाः । पच्यते ह्यन्धतामिस्रे यावदाहूतसंप्लवम्" नारदीयम् । "सधवायास्तु पत्य-नुमत्या सह वाधिकारः । "सपुत्रस्य समार्य्यस्य स्वजनै र्भक्तिसंयुतः । एकादश्यामुपवसेत् पक्षयोरुभयोरपि" विष्णुध० । तदनुमत्या सधवाया अधिकारिता कालमा० दर्शिता ।

"वैष्णवस्योभयपक्षयोर्नित्याधिकारः यथाह तत्त्वसागरे । "यथा शुक्ला तथा कृष्णा यथा कृष्णा तथेतरा । तुल्ये ते मनुते यस्तु स वै वैष्णव उच्यते" एवमेव ए० त० रघु० । "व्याधिभिः परिमूतानां पित्ताधिक्यपरीरिणाम् । तिथिग्रहणाधिकानाञ्च नक्तादिपरिकल्पनम्" मार्क० पु० । प्रागुक्तकालमाधवमतानुसारिण्येकादशीव्रतकालादिव्यवस्था सर्वदेशवासिभिः प्रायेणाद्रियते । गौड़निवासिभिस्तु रघु-नन्दनोक्ता व्यवस्थाद्रियते । तन्मतसिद्धव्यवस्था तु एकादशी त० भृतवचनजातादनुसन्धेया तत्र संक्षेपस्तत्र दर्शितो यथा "तत्र संक्षेपः पारणादिने द्वादशीलाभे सर्व्व एव पूर्व्वां त्यक्त्वा खण्डामुपवसेत् तदलाभे स्पृशो पूर्व्वां तदन्यःपरां विधवापि । यदा तु पूर्व्वदिने दशम्या उत्तरदिने द्वादश्या युक्तैकादशी तदोत्तरामुपोष्य द्वादश्यां पारणं कुर्यात् । परदिने द्वादशानिर्गमे त्रयोदश्यामपीति । यदा तु सूर्य्योदयानन्तरं दशमीयुतैकादशी अथ च पर-दिने न निःसरति तदा तां विहाय द्वादश्युपवसेत् । (अत्रमाधवमते भेदः) यदा तु सूर्य्योदयात् प्राक् कालीनदशमीविद्धैकादशी परदिने न निःसरति तदा तामुपवसेत् । यदा तु तथाविधा सती परदिनेऽपि निः-सरति तत्परदिने च द्वादशी तदा तां विहाय खण्डा-मुपोष्य द्वादश्यां पारयेत् । यदा तु पूर्व्वदिने तद्विद्धैका-दशी परदिने च द्वादशी तदा यष्टिदण्डात्मिकां विद्धा-मुपोष्य परदिने द्वादश्याः प्रथमपादमुपोष्य पारयेत् । वैष्णवस्तु तत्रापि शुक्लपक्षे परामुपोष्य त्रयोदश्यां पार-येदिति ।